

DR. BORIS GOMBAČ

Še o domobranstvu

Tako kot že prej v svoji knjigi *Slovensko domobranstvo 1943-1945* si Boris Mlakar tudi v odgovoru na moje pripombe, objavljene v *Svobodni misli* v maju 2005, neprestano izmišlja - ali pa prikriva - tako zgodovinska dejstva kot ravnanje določeni oseb in seveda na koncu tudi moje pisanje. Pisec je zaradi tega zašel tudi v huda protislovja glede na svoja predhodna pisanja. Opozoril bom le na nekatere od teh načrtnih spodrsrlajev.

Mlakar: »No, jaz sam seveda trdim, da knjige nisem pisal v propagandne namene, ampak je le-ta rezultat dolgoletnega zbiranja arhivskega in drugega gradiva ter njegove obdelave. (...) Kot pravi kritik, je knjiga dolgovozna in nejasna. (...) Potemtakem je to zelo slaba propaganda.«

Odgovor: Mlakarjeva knjiga je nedvomno rezultat dolgoletnih raziskav, vendar pa je pisec v znatni meri poskrbel, da zanj neustrezno gradivo ni bilo uporabljeno (Ivan Korošec, *Sv. Urh druga plat zvona*, Ljubljana, Novo Jutro, 1991; Štefanija Podbevšek, *Sv. Urh*, Ljubljana, Borec, 1966; Vincenc Udovč, *Rupnikov bataljon* (tipkopis), 2002; Milan Skubic, *Spomini* (tipkopis); Primož Slapar (France Šetar), *Iščem vodnike mojega naroda*, Kočevska Reka, 2002; *Tudi mi smo umrli za domovino* (skupinsko delo), Ljubljana/Grosuplje, 2000). V zadnjem poglavju, ki govori o vračanju in poboju dela domobranstva, je Mlakar zanemarljivo delo: M. Eiletz, *Moje domobranstvo in pregnanstvo* (spremna beseda B. Mlakar); knjigi *Farne spominske plošče 1 in 2* sta sicer enkrat navedeni, vendar pa se je pisec »potrudil« in napačno povzel podatke, in to kar za več tisoč pobitih (str. 522). Mlakar je »pozabil« tudi na pismi z dne 21. julija in 11. avgusta 1945, kjer Kostka (pseudonim za pomožnega škofa in Rožmanovega tajnika Stanislava Leniča) piše o 4500 pobitih domobrancih (*Vestnik*, 1933, str. 6-7). Še danes živeče priče takratnih dogodkov v glavnem niso bile zaslišane oziroma je bilo njihovo pričevanje »pozabljeno« (V. Udovč, Silvo Grgič, M. Skubic, dr. Tine Velikonja, Stane Štrbenk, Franc Perme itd.). Pisec se je naslonil predvsem na vire nekdanjih domobranskih oficirjev in med slednjimi je največkrat citiran Stanko Kociper, Rupnikov zet, ki ga je sam Mlakar v delu *Domobranstvo na Primorskem 1943-1945*, Ljubljana, Založba Borec, 1982 (str. 49), označil za »demagoškega propagandista«. Vse to seveda ni naključje, temveč gre za čisto načrtno potezo in »spodrsrlajev«. Zaradi tega sem prišel do istega sklepa kot sam Mlakar, ki je zaključil, da je njegova knjiga »zelo slaba propaganda«.

Mlakar: »Z avtorjevimi oznakami nacizma in ravnanjem nemške vojske se seveda povsem strinjam.«

Odgovor: O nacizmu nisem nikoli nikjer pisal, ker ni potrebno potvarjati stvari. Nacistična stranka in nacizem sta sicer resda dala pečat drugi svetovni vojni, vendar pa je le-ta rezultat (veliko) nemške politike in torej Nemcev, ne pa zgolj nacistov in nacizma. Oboževanje vojne in nemški imperializem sta se začela že dosti časa pred prihodom nacistov na oblast. Že nemški filozof Hegel (1770-1831) je pisal: »Bojzemu blisku vojne je usojeno zaščititi narode pred pokvarjenostjo, v katero bi zapadli, če bi se dolgotrajno zadrževali na okopih miru, tako kot sunki vetrov preprečujejo morskimi vodi, da bi gnili.« (Hegel, G., W. F., *Filosofia del diritto/Recht-philosophie*, Bari, Laterza, 1913, str. 324). To enkratno, ne samo nemško misel je Bismarck (1815-1898) dopolnil: »Velika vprašanja se ne rešujejo z govori in odločitvami na podlagi večinskega mnenja, ampak z jeklom in krvjo.« Proti koncu 19. stoletja so nekatere nemške osebnosti (zgodovinarja Lamprecht in Harnack, glasbenik Richard Wagner, filozof Nietzsche in sociologa Wilsen in Woltmann) poudarjale večvrednost nemštva. Leta 1905 si filozof Reimer v knjigi *Pangermanska Nemčija* prizadeva za nemški protektorat nad Srednjo Evropo (vključno s Švico). Že leta 1895 je *Alldeutscher Verband* zahteval razdelitev Avstrije in priključitev njenih nemško govorečih ozemelj k Nemčiji. (J. Pirenne, *Storia Universale*, Sansoni editore, 1960, str. 670). Več kot osemdeset let je bila nemška politika vodena s tovrstno filozofijo in s posledicami, ki so Nemčijo

proslavile v svetu kot državo morilcev in roparjev. Z množičnimi poboji civilnega prebivalstva so Nemci začeli že takrat, ko je mladi Hitler (1889-1945) gladen in raztrgan bivakiral po dunajskih kletih. Do prvega množičnega poboja civilnega prebivalstva je prišlo že v Namibiji (Herero), kjer so v letih od 1904 do 1911 Nemci pobili kar 110.000 ljudi. Po atentatu v Sarajevu leta 1914 je nemška vlada nagovorila Avstro-Ogrsko, naj sestavi ultimatum Srbiji v taki obliki, da ga slednja ne bo mogla sprejeti in bo torej nujno prišlo do vojne. Nemška vlada je bila tista, ki je prepeljala takrat nepoznanega Lenina v zaplombiranem vagonu iz Švice v Rusijo, kjer je izpeljal revolucijo z nam dokaj dobro znanimi posledicami. Nemške vojaške oblasti so začele v I. svetovni vojni na raznih frontah (med drugim tudi pri Kobariidu) množično uporabljati pline, kar je pripeljalo do množičnih in nepotrebnih smrti tako na sovražnikovi strani kot v lastnih vrstah. Nemčija je septembra 1939 skupaj s Sovjetsko zvezo začela drugo svetovno vojno. Nemčija je v aprilu 1941 napadla Jugoslavijo in z njo podpisala kapitulacijo. Nemčija je podpisala kapitulacijo 7. maja 1945 in nemška država je plačala in še danes delno plačuje vojno odškodnino nekaterim žrtvam vojne in pokojnine svojim nekdanjim vojakom (tudi v Sloveniji!). Hitler in nacizem sta v znatni meri požela, kar so zgoraj omenjeni gospodje in njihovi sledniki sejali. O kakšnem nacizmu, ki ga Mlakar tako rad navaja in ga podtika celo meni, ni bilo nikoli med vojno in nikjer govora in tovrstni izraz se niti enkrat samkrat ne uporablja v domobranski knjižici *Vetrinjska tragedija*.

Mlakar: »V nadaljevanju tudi govori o 'pobojih pri sv. Urhu' kot o samoumevnem dejstvu. Kakšno je pravzaprav Gombačevo mnenje glede Sv. Urha?«

Odgovor: Če trdim, upoštevajoč pričevanja ljudi (navedena v Podbevškovi knjigi, Korošec in druge priče), da na Sv. Urhu ni nihče pobijal, tudi ne morem govoriti, da so bili ti poboji »samoumevno dejstvo«. Pisec si je to trditev enostavno izmislil. Ker ima Mlakar dokument Janeza Gruma »Sv. Urh po mojem poznanju« na razpolago, bi ga moral objaviti. Tega pa spet ni mogel storiti, ker bi s tem izpodbil lastno trditev, to je, da »so na Sv. Urhu izginjali ljudje«, in istočasno razodel, kakšnega »junaka« si je izbral za svetovalec pri pisanju knjige. Ker Mlakar ni želel povedati, da je pri pobojih sodeloval njegov svetovalec Grum, se je raje zatekel k izmišljotini. Seveda to ni moglo ostati prikrito, saj poznamo tisto basen o kratkih nogah. Raziskovalec ne loči pojmov »na Sv. Urhu« in »pri Sv. Urhu«. Na Sv. Urhu se ni nič posebnega dogajalo (!), daleč od Sv. Urha pa so se vrstili poboji več kot 130 pripadnikov odporiškega gibanja. Najpomembnejša priča v zvezi z dogodki »pri Sv. Urhu« je nedvomno prav Mlakarjev svetovalec Grum. Slednji je ne samo, kot to sam priznava, vodil del pobojev na ozemlju okrog Sv. Urha, ampak je tudi rade volje vsem v Ljubljani pripovedoval - si lajšal dušo in srce - kaj se je dejansko dogajalo v teh krajih med vojno. Grum se je med drugim srečal tudi z nekaterimi najvišjimi predstavniki Zveze borcev in s potomci nekaterih žrtv. Upoštevajoč torej Grumova pripovedovanja, je poleg tistega, kar sam piše, namreč, da je partizane in civiliste pobijala 16. četa pod njegovim poveljstvom (glej *Svobodno misel*, maj 2005), prihajalo do pobojev še pri gradu Lisičje, kjer so vršile poboje 12. in 14. in 21. četa (30-40 pobitih); okrog šest oseb (in med njimi verjetno tajnik univerze v Ljubljani Sketelj) je bilo pobitih pri gasilskem (sokolskem) domu v Lavrici; pet (ali več?) oseb na mostu čez Ljubljaničo (v smeri proti Domžalam, do 8. septembra 1943 razmejitve med nemško in italijansko zasedbeno cono, po vojni so postavili spomenik z imeni); nekatera trupla so bila po pobojih najverjetneje vržena v Ljubljaničo, itd. Ti kraji so več kilometrov oddaljeni od Sv. Urha, tako da je tudi izraz »pri Sv. Urhu« zavajajoč. Prav zaradi teh dejstev je bilo po vojni nemogoče odkriti trupla, ki naj bi potrjevala trditev takratnih oblasti (in danes tudi Mlakarjevo), da

je posadka na Sv. Urhu pobijala ljudi. Nekateri člani posadke na Sv. Urhu so po vojni vse do svoje smrti mirno in brez nadlegovanj (v zvezi s poboji na Sv. Urhu) živeli v Sloveniji. Magnetofonsko zapisan pogovor 8. februarja 2003 z g. Lojzetom Zrimškom (rojen 1927), Zagradec 25:

B. G.: »Bili ste torej tudi na Urhu. Kaj je s tisto resnico o Urhu, da so tam belogardisti mučili partizane, ubijali, ali je to kaj res?«

Zrimšek: »To ni resnica!«

Dr. Tine Velikonja (predsednik domobranske Nove slovenske zaveze): »Dokler si bil ti tam!«

Zrimšek: »Brat pa je bil ves čas tam, pa sva stokrat z bratom skupaj šla in se pogovarjala!«

B. G.: »No, in kaj je bilo tam na Urhu?«

Zrimšek: »Posadka je bila. Kako je prišlo do tiste bitke? Nas je bilo takrat za tri desetine (36 ljudi).«

Dr. Velikonja: »Zato jim je bil Urh tako v želodcu, ker je bilo tam samo 36 mulcev, tam pa je bil cel Cankarjev bataljon partizanov.«

Pri vsem tem ne gre pozabiti, da je poboje v teh krajih opravljala tudi partizanska stran, in o tem piše Kardelj Ivu Loli Ribarju (14. julija 1942): »(...) sektaštvo i birokratizem - to su najopasnije tendencije kod nas. Na toj bazi ima i drugih grešaka. Ponekad su nešto mnogo likvidirali. Tako je n. pr. II. grupa likvidirala mesečno samo na jednom malom odseku do 60 ljudi prosečno. A desile su se i gore stvari, o kojima neću pisati pismeno da govorim.« (ARS - I. AS 1551 CK KPS II. Prepisi dokumentov t. e., škatla 66, str. 7). Druga grupa odredov je bila na Polici od 3. marca 1942 do 12. julija 1942 in žrtve te grupe naj bi bile, po pričevanju okoliških prebivalcev, deloma prekopane in prenesene na Sv. Urh takoj po vojni ter prikazane kot žrtve domobranske posadke.

Po tistem, ko je bil objavljen dokument, v katerem Grum priznava, da je sam vodil del pobijan v ljubljanski okolici, bi bil čas, da pristojni državni organi zaslišijo protagoniste takratnih dogodkov, da nam na tak način ostane tudi nekaj uradno zabeleženega v zvezi z enim od najbolj zapletenih zločinskih dogajanj med drugo svetovno vojno v Ljubljani.

Začetek pobijan v maju 1945

Čprav sem Mlakarja opozoril, da je v svoji knjigi »pozabil« povedati, da je domobransko vodstvo (Rupnik starejši in drugi) 3. maja izreklo smrtno kazen 29 partizanskim aktivistom, ki je bila naslednji dan tudi izvršena, je pisec moje opozorilo popolnoma »spregledal«. Dejansko je to prvi večji organizirani poboj v vrsti pokolov, do katerih je prišlo v medsebojnih obračunavanjih na slovenskih tleh spomladi 1945. V tistih dneh je prišlo do vrste podobnih domobranskih zločinov, ki so v znatni meri zapečatili usodo mnogih domobrancev:

3. maja korakajo partizani s harmoniko in zastavami proti domobranskim bunkerjem pri Želinju (Kočevje) in domobranci jim pripravijo ognjeni sprejem, v katerem je bilo ubitih pet partizanov (pričevanje očitca, domobranca Franca Permeta, Grosuplje); 8. maja ob 16. uri popoldne je podpolkovnik Drčar enotam Slovenske narodne vojske (domobranec) razposlal povelje in načrt za umik bojnih enot in civilnih beguncev. To (pre)pozno povelje, to je 38 ur po podpisu nemške kapitulacije (7. maja ob 02.21 v Reimsu, Francija) in zgolj sedem ur pred vstopom v veljavo uradnega konca vojne (8. maja ob 23. 01), je bilo za domobranski polk iz Novega mesta prepozno in zato se niso mogli umakniti na Koroško, kamor je prispelo zgolj nekaj več kot 150 domobrancev iz te vojaške enote. Domobranci z Notranjskega so bili obveščeni šele ob 21. uri zvečer 8. maja, torej prav tako prepozno. Med temi novomeškimi in notranjskimi domobranci jih je precej padlo v neuspelem poizkusu, da se prebijejo do Koroške oziroma kasneje kot skrivačev. Seveda se pa ti domobranci vodijo kot pobiti po vojni.

8. maja (nekaj ur preden je začela veljati kapitulacija Nemčije) je domobransko topništvo streljalo z ljubljanskega gradu vse do 22.00. O tem piše Marjan Eiletz, ki je bil med tistimi z dolgočasnimi topničarji, v delu *Moje domobranstvo in pregnanstvo* (str. 148, spremna beseda B. Mlakar) in je po vojni v Rimu srečal partizanskega poveljnika, ki mu je zaupal:

»Nekega dne, tik pred koncem vojne, smo se (partizani) ustavili na Rudniku. Dvorišče na (Rudniku) je bilo polno vozov z ranjen-

ci, ko so nenadoma zagrmeli topovi z ljubljanskega gradu (...) Ti ne veš, kaj je bilo potem. Granate so padale na naše dvorišče. To je bila grozna mesarija. Naš komandant je ponorel od obupa in zbežal v gozd, držeč se za glavo. Nisem ga več videl. Rekli so, da so ga takoj odstavili in celo postavili pred vojno sodišče.« Eiletz nadaljuje v prvi osebi: »Juha se mi je zataknila v grlu in roka se mi je tresla, da še žlice nisem mogel držati. Nato sem mu izjecal, da sem jaz poveljeval eni izmed havbic in da strašno obžalujem, kar se je zgodilo.«

9. maja so pri Križah (Tržič) domobranski oficirji (vodil jih je domačin Kralj) dali pobiti 11 domobrancev, ki se niso želeli umakniti skupaj z bežečo vojsko na Koroško (Z. Kaltnekar, »Slavilec stvarnosti«, Delo (priloga) 20. maja 1995, str. 30). Umikajoča se domobranska vojska je istega dne oropala Tržič in pobila nekaj internirancev, ki so se vračali v Slovenijo. O tistih trenutkih v Tržiču piše Mile Pavlin: »Bivši interniranci v zebastih oblekah se vračajo domov. Srečavajo begunce, ki so jezni, krvoločni in obupani. Nekaj žrtev tega sovraštva obleži na cesti. Preživeli so strahote v uničevalnih toboriščih, na pragu domovine pa jih je zadela smrt iz rok rojakov. Mnogo internirancev so poskrili domačini, jih preoblekli in po skritih poteh poslali dalje. Postaren kmet pripoveduje, kako je zažgal svojo hišo, da je ne bi dobili komunisti. (...) Upa, da se bodo domobranci čez nekaj tednov zmagoslavno vrnili v domovino. 'Ko se vrnemo, bomo vse, ki ste ostali, pobili', je se zagrozil kmet in odšel proti Ljubelju.« (Borec 1960, št. 5, str. 197-206).

9. maja se je skupina domačih domobrancev, ki so že zbežali, premislila in se vrnila s kolesi iz Mengša v Domžale, kjer so zatem ubili partizanskega aktivista Jožeta Sitarja; 9. maja so domači domobranci, preden so zbežali, razkosali domačega terenca Miha Pirnata (letnik 1911), brata znanega kiparja Nikolaja Pirnata; 9. ali 10. maja so nemški višji oficirji v hrbet ustrelili partizanskega pogajalca Štefa Trbovska (pričevanje Rada Lipičarja in Ivana Janžekoviča, Borec, 1960, str. 5).

10. maja med 16. in 17. uro - torej 60 ur po podpisu kapitulacije Nemčije in 41 ur po njenem vstopu v veljavo - je domobranska vojska ob pomoči nemških topničarjev razbijala partizansko zaporo pri Borovljah. Takrat so imeli partizani okrog 150 mrtvih in med nemškimi ujetniki, ki so jih partizani razoroževali, je bilo več deset mrtvih. 10. maja ob 21.00 so imeli domobranci na Koroškem spopad z motoriziranim odredom IV. armade in partizani so imeli takrat 15 mrtvih. Zadnji spopad med partizani in domobranci se je odvijal 11. maja med 9. in 10. uro zjutraj pri Borovljah in takrat je bilo nadaljnjih 25 padlih na partizanski strani in domobranci so imeli tri mrtve. (Vincenc Udovč, Rupnikov bataljon, tipkopis, str. 247 in 249). 10. maja so zapustili domobranci vlak s svojimi ranjenci na jugoslovanski strani in istega dne so po boroveljski bitki pometali partizanske ranjence z boroveljskega mostu v Dravo.

Zadnji domobranci (oklopni vlak, magnetofonski zapis pričevanja g. Staneta Štrbenka) so odšli oboroženi iz Ljubljane med 11. in 12. majem.

25. maja je bila v Ljubljani vržena v zrak vlakovna kompozicija. Strašanska eksplozija je prizadela nekatere četrti v Ljubljani in posledice tega razdejanja so vidne še danes. Mnogi Ljubljancani so pripisovali to eksplozijo domobranski sabotaži. Iz Vetrinja (Koroške) je v zadnjih dneh maja 1945 z malo skupino odšel pes nadporočnik Franc Mrak iz Novomeškega udarnega bataljona z namenom, da bi gverilsko deloval po Dolenjskem. Že na Peci je bila skupina uničena (J. Grum, Zaveza št. 32, str. 94). Ta skupina se seveda šteje med žrtve povojnih komunističnih pobojev. Torvstna vdiranja so se nadaljevala še nadaljnjih pet let. O tem piše Marjan Orožen v »Zaščita narodnoosvobodilnega boja - gradivo s posvetovanja v Ljubljani, 23. in 24. nov. 1976«, kopija objavljena v delu Zdenka Zavadlava, Križarji - Matjaževa vojska na Slovenskem, Ljubljana, Založba Horvat, 1994, str. 105: »V bojih z bandami je v povojnem času bilo ubitih 114, ujetih 516 banditov ter ubitih 15 in sojenih 1065 podpornikov band. V tem času so imeli pripadniki DV, KNOJ-a in NM skupaj 24 mrtvih.« Pri tem seveda ne gre pozabiti, da so tudi jugoslovanske oblasti pošiljale lastne agente v tujino, kjer so pobijali pa tudi ugrabljali te antikomunistične teroriste. Vsaj del teh »banditov« se seveda vodi kot žrtev povojnih komunističnih pobojev.

(Nadaljevanje prihodnjič)

DR. BORIS GOMBAČ

Še o domobranstvu (III)

Prepozen umik je bil tudi usoden za celotno domobranstvo (čakali so namreč na okrog 18.000 obkoljenih Nemcev in ustašev pri Ilirski Bistrici, ki so se predali 7. maja ob 7. uri zjutraj), ki se je umaknilo na Koroško. Britanci so jih namreč na podlagi mednarodnih predpisov vrnil tisti vojski (partizanski), ki je zasedala ozemlje, kjer so se nahajali v trenutku, ko je kapitulacija Nemčije začela veljati (8. maja 1945, 23. 01).

Mlakar: "Ni pa jasno, na kakšnem stališču je zdaj Gombač: ali so domobranci predvsem varovali prometnice ali pa, kot navaja Krener, so ščitili vasi pred komunističnimi napadi."

Odgovor: Zato, da pojasnim lastno stališče, bom najprej prepisal, kar piše ta isti Mlakar v knjigi Domobranstvo na Primorskem 1943-1945 (str. 5, 48, 125, 152 in 158): "Iz razrednih, ideoloških in tudi psiholoških vzrokov je tudi med Slovenci prišlo do pojavov narodnega izdajstva, kolaboracionizma in protirevolucije.

Pomensko so se ti pojmi pri nas največkrat prekrivali. (...) Z demagoško agitacijo, z različnimi oblikami prisile je domobranstvo naraslo do konca leta 1943 do števila 10.000 mož, toda ob strankarskih sporih za vodstvo v njem je postala ta 'narodna vojska' le pomožna nemška policija, povsem odvisna od okupatorja. S prisego Hitlerju 20. aprila 1944 so domobranci pokazali, da so prav v vseh vidikih prešli na nacistično stran. Tega dejstva ni moglo ob koncu vojne spremeniti niti taktiziranje starih strankarskih vodstev, ki so prisilila tudi Rupnika, da se je umaknil na stranski tir. Domobranstvu je preostajal le poraz in umik v ujetništvo, enako pa vsem njegovim vojaškim in duhovnim očetom. (...) Tako je zaradi pomanjkanja lastnih enot okupator uporabljal domobrance kot pomožne enote predvsem pri varovanju prometnih poti in zato je večina domobranskih posadk bivala v postojankah ob železniških progah in deloma na drugih strateških točkah. (...) Vsekakor iz ohranjenih domobranskih virov ni videti skoraj nikakršne vojaške aktivnosti, še manj kakšne ofenzivnosti ali podobnih načrtov. (...) Prav ta pomožna policijska dejavnost je poleg drugega ostala značilna za delovanje precejšnjega dela domobranskih enot prav do kraja, ne glede na to, da so obstajale tudi posebne policijske enote, ki naj bi varovale red in mir v večjih krajih. Iz partizanskih ter tudi domobranskih dokumentov je razvidno, da so domobranci v družbi z Nemci ali pa sami stalno hodili v patrole po krajih, okoli svojih postojank, delali tam preiskave, ovajali okupatorju ter lovili terenske delavce v narodnoosvobodilnem gibanju, jih zasliševali, pretepali in celo mučili ter jih potem v glavnem predajali nemški policiji. Ta je seveda vse te 'postopke' ponovila ter ljudi večinoma odposiljala v nemška taborišča, od koder pa se jih precejšnje število nikdar več ni vrnilo. Baje je nemška policija celo brzdala domobrance ter jim kratila samostojnost delovanja, vendar je bilo tu precej samovolje. Ob popolni podrejenosti ter hlapčevanju nacističnemu okupatorju so se verjetno zanašali na to, da bo Nemčija po končani vojni dopustila nekakšno avtonomno Slovenijo in da bo spremenila svoje stališče na Gorenjskem in Štajerskem."

K tej Mlakarjevi analizi domobranstva bi pripomnil, da bolj kot "iz razrednih, ideoloških in tudi psiholoških vzrokov" je domobranstvo nastalo kot posledica vojne, ki sta jo vsilila okupatorja (Italija in Nemčija). Domobranstvo (in njegova predhodnica Vaške straže) je nastalo predvsem tam, kjer in kakor so si zaželeli Nemci (za Vaške straže pa Italijani), ki svojih slovenskih pomočnikov (Rupnik itd.) niso prav nič spraševali, ampak so jim enostavno ukazovali. Tu je do neke mere upravičena trditev, da domobranstvo ni sodelovalo (kolaboriralo) z Nemci (Vaške straže z Italijani), ker so bili na primer v nasprotju s hrvaškimi (ustaškimi) oblastmi skrajno omejeni v svoji vojaški dejavnosti in temu primerno tudi zelo slabo oboroženi.

Zatorej je za "slovensko" domobranstvo bolj kot o sodelovanju (kolaboraciji) primerneje govoriti, da so bili v nemški službi. Pri tem je seveda nujno treba razlikovati med vojaštvom, ki je bilo no-

vačeno "z demagoško agitacijo in z različnimi oblikami prisile", in domobranstvom kot politično-vojaškim gibanjem skupaj z "njegovimi vojaškimi in duhovnimi očetmi". Prav zato je v primeru prisilnih mobilizirancev neupravičeno govoriti o "narodnem izdajstvu, kolaboracionizmu in protirevoluciji", kot je to zapisal v svojem rdečem obdobju Mlakar. Običajno vojaštvo (80%) je bilo vključeno v domobranstvo s prisilo in zvižajo, vojaški poveljniki pa v glavnem prostovoljno (pritegnjeni z visokimi plačami). Da bi dvignili moralo med domobranskimi naborniki, so se poslužili nekaterih "izvirnih" pristopov pri vzdrževanju notranjega reda. O tem piše Udovc (v pismu dr. Tinetu Velikonji, 29. septembra 2002): "Vežbali smo osnovne prvine soldata in kondicije. Ravnali so z nami kot z razbojniki ... Klofutali in celo brejali že, ako nisem pravilno pozdravil itn." Zaradi tovrstnega ravnanja je domobranstvu primanjkovalo vojakov in zato so mobilizirali tudi letnike 1929 (partizani so se ustavili pri generaciji 1928), torej prave otroke. Mobilizirali so tudi nad 40 let stare moške, tudi če so imeli po več otrok. Partizani načeloma niso mobilizirali nad 40 let starih in predvsem ne moških z večjim številom otrok, ker jih ne bi imel kdo hraniti. Še v vojnem ujetništvu v Vetrinju (na Koroškem) je domobransko vodstvo mobiliziralo več sto nič hudega slutečih civilistov, ki so bili v glavnem vrnjeni v Jugoslavijo. Domobranski "probritanski častniki" so domobrancem neprestano govorili, da je sodelovanje z Nemci le začasno, zgolj do prihoda zahodnih zaveznikov, in hkrati so domobrancem prepovedali poslušanje radia, ki je prinašal novice s svetovnih bojišč.

Prisilni naborniki so strašansko plačali svoje prisilno domobranstvo (med pobitimi po vojni je največ letnikov 1925 in 1926), domobranski "častniki" (plačanci in izdajalci!) pa so se v znatni meri izmaknili vrnitvi v Jugoslavijo in bi nam še danes (J. Grum) prek Mlakarja, ki je med tem časom doživel in preživel »zgodovinsko« metamorfozo o domobranstvu, radi pisali »zgodovino«.

Mlakar (str. 425): "Toda ravno za Primorsko ne drži, da bi domobranstvo povzročilo ogromno žrtev, kot trdi Gombač."

Odgovor: V Mlakarjevem delu Domobranstvo na Primorskem piše (str. 152-183): "Dogajalo se je celo, da so se domobranci pritoževali nad okupatorji, češ da jim otežujejo protikomunistični boj. (...) lahko ocenimo, da so primorski domobranci pri tem hlapčevskem in izdajalskem delu ubili nekaj desetih partizanskih aktivistov in drugih ljudi, predvsem na Pivki, Idrijskem in Vipavski dolini. Posredno pa so zakrivil gotovo še več smrti zavednih primorskih Slovencev, npr. z ovajanjem in aretacijami. (...) Po navadi so bili cilji teh pohodov ropanja, požigi in umori, pri čemer so tudi domobranci imeli svoj delež, čeprav verjetno manjšega. (...) Pri veliko večjih zločinih pa je sodelovala 3. četa SNVZ 18. maja v Brkinih, ko so nacisti in fašisti proti šestim vasem izvajali represalije zaradi napada Gortanove brigade na nemško kolono dan poprej. Vasi so bile skoraj povsem uničene, požgane in izropane, veliko ljudi je mučeniško izgubilo življenje v ognju ali pod streli, in to tudi nemočni starčki." (V Tominjah je bilo pobitih 33 domačinov, v Zajelsju 7 in v Podbežah 23, Zadnik, Istrski odred, str. 308; v slednji vasi so zažgali žive ljudi zgolj zaradi tega, ker so od tam partizani iz hrvaške Istre, ki so se tja zatekli, izstrelili nekajkrat z minometom brez vsakršnih tragičnih posledic za Nemce. Pobiti so pokopani v moji rojstni vasi Hrušici, op. B. G.). "Seveda ni mogoče ugotoviti konkretnega deleža bistriških domobrancev pri teh grozovitostih, vendar je tudi njihova krivda nesporna, saj so sodelovali v akciji. (...) V začetku junija so domobranci na veliko aretirali ljudi v okolici Postojne, skupaj s SS-vojaki so ropali in mogoče tudi morili v Dolenji vasi pri Senožečah, ko je 8 ljudi zgorelo v ognju. (...) Podobno lahko trdimo za domobrance 7. čete v Sv. Petru na Krasu (današnja Pivka, op. B. G.). Ta je s svojimi patroljami terorizirala prebivalstvo vasi, kot so npr. Košana, Trnje, Radohova vas, Palčje in tudi v smeri

proti Brkinom. Pri tem so njihovi pripadniki po partizanskih poročilih ustrelili okrog deset ljudi samo avgusta in septembra. V oktobru 1944 je sovražnik v okviru t. i. tedna 'protipartizanskega bojevanja', (...) trpele pa so vasi in nedolzni ljudje. Sovražnik je ropal, moral in požigal, najbolj v Dolu, Otlici, Čepovanu in Lokvah. Pri operacijah so poleg Nemcev in italijanskih fašistov spet sodelovali tudi domobranci, in sicer kakih 200 iz Gorice in Ajdovščine. (...) Domobranci posebej poudarjajo pomen spopadov pri Premu, Ostrožnem Brdu ter Prestranku, kjer naj bi četi nadporočnika Savellija ter Svetličiča potolkli partizane ter jim prizadejali velike izgube, kar čez 40 mrtvih. (...) 12. februarja 1945 je patrulja Kobariškega vojnega področja nenadoma napadla domobranci. Pri tem sta padla poročnik Kos kot tudi poročnik Franc Zupan. Maščevanje pa je bilo strašno! Sledile so namreč množične aretacije in že naslednji dan so domobranci na ukaz nemškega poveljnika v Kanalu Fiedlerja ustrelili 9 talcev, čez 10 dni pa so umorili še tri članice družine Jug. (...) Pri tem 'slovenski stražarji' razlagajo umor talcev s tem, da pravih zločincev sicer niso dobili, toda udarili so po moralnih krivcih, to je po terenskih delavcih narodnoosvobodilnega gibanja."

Mlakar sicer navaja še druge podobne dogodke, vendar pa bi sam dodal zgolj manj znano grozodejstvo. Poleti 1944 so v vasi Grivče domobranci iz Ajdovščine (vodil jih je domačin Terčelj) zajeli sedem študentov iz Furlanije, ki so se želeli priključiti partizanskemu gibanju, in vse zajete so na licu mesta tudi ustrelili (pričevanje Franc/Rade Repič, roj. 1928, stanujoč v Luciji). Pisec tudi omenja, da je na Primorskem padlo 200 do 350 domobranci. Tudi te izgube so bile popolnoma nepotrebne, saj domobranstvo na Primorskem ni imelo kaj početi. K tem padlim domobranci s Primorskega je treba dodati še tiste domobranci (od 160 do 170) iz Veharš, ki so bili vrnjeni s Koroškega, in tiste iz Tolminske čete, ki so bili zajeti pri Gorici in so bili vsaj delno pobiti za Sv. Goro pri Grgarju. Za obe skupini domobranci velja, da nista bili pravočasno obveščeni - tako kot to velja za celotno domobranstvo - o nujno potrebnem umiku in sta tako popolnoma po nepotrebnem padli v ujetništvo.

O domobranciških oficirjih piše Mlakar na str. 79: "Velika večina je bila pač Ljubljancem oziroma iz Ljubljanske pokrajine, le 10 jih je bilo Štajerjev in kakih pet z Gorenjske, dva pa sta bila Srba, živeča v Ljubljani. Marsikateri mlajši častnik si je želel nekaj avanture, (...) za nekaj posameznikov pa je skoraj gotovo, da so se iz Ljubljane umaknili pred roko pravice in so se na Primorskem predstavljali celo z lažnim imenom. (...) Nekateri so na Primorsko prenesli celo črno roko, ukvarjanje s črno borzo, bili so vpleteni v razne zločine, ukvarjali so se z raznimi ilegalami, si med seboj konkurirali" (...). "Res pa je, da so npr. poveljniki v Ajdovščini držali domobranci precej izolirano ter jih napačno obveščali o razvoju mednarodnega položaja" (str. 194). Kot posledica tovrstnega nerada je prihajalo do množičnih dezertacij in o tem piše Mlakar: "Tako je do srede septembra iz Ilirske Bistrice pobegnilo kar 105 domobranci. V septembru se je partizanom javilo več domobranci iz Kobarida, Tolmina in Ajdovščine. Iz Postojne je že prej dezertiralo okoli 60 domobranci. Že konec julija 1944 omenjajo poročila postojanko Sv. Peter na Krasu, kjer so bile dezertacije domobranci množični pojav in naj bi se domobranci četa popolnoma razšla."

Da bi zamašili vrzeli v lastnih vrstah, so se domobranci oficirji zatekli k "izvirni" rešitvi in o tem piše Valentin Potočnik iz Clevelanda 28. februarja 1972 v pismu Francu Grumu: "Ker so mi mnoge ujete partizane pošiljali kar v mojo posadno četo; seveda, za katere smo ugotovili, da niso nevarni, sem jih kar pomešal med ostale: na vsaki bunker 2 domobranci in 1 partizana." Te partizane/domobranci so postavili na najbolj izpostavljena mesta in seveda jih vodijo kot domobranci žrtve. O koncu domobranci na Primorskem piše Mlakar na str. 220-223:

"V Trstu je bila še zmeraj domobranci vojašnica pri Sv. Ivanu, v kateri je bilo takrat kakih 200 domobranci ter več častnikov in drugih funkcionarjev. Val ljudske vstaje v Trstu je zajel tudi nje. Že 28. aprila zvečer so borci svetoivanskega bataljona napadli vojašnico, po krajšem boju zajeli vse domobranci in zaplenili veliko orožja. Častniki oziroma del štaba SNVZ pa se je uspel vkrcati na hrvaške in nemške ladje v pristanišču, ki so jih potem

skupaj z drugimi ubežniki odpeljali do ustja Tilmenta, kjer so se predali Britancem. Za primorskimi domobranci je ostalo le na stotine mrtvih rodoljubov in zato grenak spomin."

Domobranstvo (klerikalno ljubljansko gibanje) na Primorskem pa se ne konča s pobjem domobranci v pomladi 1945. Nekateri protagonisti domobranci in tudi del vojaštva so po vojni ostali v Trstu in Gorici, kjer so še naprej delovali proti novim jugoslovanskim oblastem (v katere so se vključili tudi mnogi člani Slovenske ljudske stranke). Slednji so vdirali v Trst in Gorico ter tam ugrabljali ljudi, za katerimi so se izgubile vse sledi. V obdobju tržaške krize (1945-1954) je mnogo od teh preostankov iz teroristično-kvizlinske ropotarnice zasedalo vplivnejša mesta v Trstu in Gorici (sole, javna uprava) in so vse tiste Slovence, ki so se želeli zaposliti, nadlegovali z vprašanji, ali so sodelovali s partizani. In seveda so tisti (praktično vsi), ki so se želeli zaposliti v tovrstnih službah, pač morali lagati in zanikati lastno sodelovanje med vojno in po njej. Tovrstno politično-teroristično izsiljevanje je v določeni meri prenehalo, ko se je končala tržaška kriza (oktobra 1954). Med neformalnimi dogovori, ki sta jih takrat sklenili Italija in Jugoslavija, je bil tudi sporazum, da morajo nove italijanske oblasti iz Trsta izgnati vse protititove agente (ustasi, četniki in slovenski domobranci). Tistim domobranci, ki so šele leta 1954 odšli iz Trsta, so se pridružili tudi nekateri sorodniki iz Ljubljane. Domobranstvo v Trstu pa še vedno ni ugasnilo.

Preživelo domobranstvo se je v Trstu in Gorici povežalo s pripadniki nekdanjih britanskih agentov, danes znanih kot »tigrovc«. »Tigrovc« so v predvojnem obdobju (pred aprilom 1941) opravili vrsto atentatov za britansko obveščevalno službo v Avstriji in Italiji. V Piacenzi je eksplozija vlaka (razstrelivo je natovoril Feltrin iz Tolmina) 8. avgusta 1940 povzročila 42 mrtvih in 756 ranjenih. 25. avgusta so iste osebe opravile atentat v Bologni, kjer je bilo ubitih 95 ljudi in prek tristo je bilo ranjenih (Ferenc, TIGR, Ljubljana, 1977, str. 147) pa tudi v lastni h vrstah so zapustili za celo pokopališče mrtvih in potoke solza ter žalosti med sorodniki. Ti nekdanji britanski agentje in preostanki domobranci so se v Trstu organizirali okrog Radia Trst A (oddaje v slovenskem jeziku), kjer so v glavnem širili propagando lastnih plačnikov (Britancev in Američanov).

Mlakar, str. 505: "Natančnega števila vrnjenih domobranci v Jugoslavijo, dokler ne bo odkritih poimenskih spisov, seveda ni mogoče ugotoviti. Gombač pravi, da je ključni dokument o tem vprašanju tisti, ki navaja število 8263 predanih Slovencev. Vprašati ga je treba, zakaj bi bil manj 'ključen' dnevnik britanskega 5. korpusa, ki navaja 11.850 predanih Slovencev."

Odgovor: Najprej je treba podčrtati, da je Mlakar, zvest svojim navadam, strašansko napihnil število beguncev v Vetrinju, ko je zapisal (str. 487): "Tam je bilo tedaj po ocenah okoli 12.000 domobranci oziroma pripadnikov SNV, poleg njih pa še okrog 6000 civilnih beguncev." Če bi namreč Mlakar povedal, da je takrat na Vetrinjskem polju bilo, kot to lahko še danes potrdi Vlado Ljotič, največ 14.000 Slovencev, in sicer po njegovem mnenju okrog 12.000 v vojaškem taborišču in 2000 v civilnem, bi si lahko tudi sam odgovoril na zgoraj zastavljeno vprašanje. Seveda raziskovalec ni imel do tega nobenega interesa, saj bi ga pripeljalo do sklepov, ki ne bi bili ustrezni njegovim prizadevanjem. Po dnevniku podpolkovnika Ivana Drčarja je bilo stanje sledeče: "V taborišču v Vetrinju je splošna zmešnjava in nered. Vojaške ednice pomešane s civilisti in družinami, z vozovi in konji." Pri tem je treba podčrtati, da je od domnevnih 12.000 domobranci vsaj tri tisoč beguncev pristopilo k domobranstvu na poti v Avstrijo, to je po 4./5. maju 1945, več sto civilistov pa so mobilizirali na Koroškem že v času ujetništva. Torej je bilo med "domobranci" v Vetrinju več kot tri tisoč ljudi, ki niso nikoli izstrelili enega samega strela in so bili oblečeni bolj v civilna kot v vojaška oblačila. Med slednjimi je bil tudi v kratkih hlačah (kasnejši predsednik Nove slovenske zaveze) dr. Tine Velikonja (letnik 1928), ki piše: "Domobranci so začeli vračati v nedeljo, 27. maja 1945. Na slavnostni prostor so prikorakale po vojaško vse enote, tudi naša dopolnilna četa, kateri sem se pridružil 5. maja v želji, da če že moram na pot, je bolj varno, da se to zgodi pod zaščito vojaške enote. Pri maši je bilo po moji oceni najmanj deset tisoč ljudi." ("Vračanje iz Vetrinja", pisna izjava, 4. junij 2002).

(Nadaljevanje prihodnjič)

DR. BORIS GOMBAČ:

Še o domobranstvu (III)

Seveda se postavlja vprašanje, od kod tem trem tisočim mladcem tolikšno navdušenje za domobranstvo. Bolj kot mladostni avanturizem, tipičen za najstnike, je te majske »domobranci« pritegnila skupna vojaška kuhinja, medtem ko so se civilisti pač morali znati vsak zase. Očividec takratnih dogodkov Nigel Nicolson (glavna priča v podporo Tolstojevim tezam) ocenjuje, da je bilo takrat okrog 6000 ljudi, ki niso imeli nobene zveze z vojsko (*South Slav journal*, pogl. 22, str. 80). Seveda se tukaj pojavlja glavna skrivnost, povezana s preštevanjem beguncev. Britanci so vse v civilna oblačila oblečene moške šteli, na podlagi mednarodnega prava, za civilne begunce.

O tem, kdo vse je odšel na Koroško, bom navedel pričevanje starejšega gospoda, ki sem ga srečal na izletu v Vetrinju 17. maja 2003, ki ga je organizirala Nova slovenska zaveza. Kot 16-letni deček se je v maju 1945 pridružil umikajoči se vojski. Povedal mi je, da domobranci v Ljubljani niso bili priljubljeni in tudi sam jih ni maral. Na moje osuplo vprašanje, kaj pa je delal v Vetrinju, mi je odgovoril, da ga je tja zanesla propagandna mrzlica, ki je takrat vladala v Ljubljani. Tudi on je bil vrnjen in je prišel domov bolj mrtev kot živ po dveh mesecih ujetništva v Sv. Vidu. Tovrstnih »simpatizerjev« domobranstva je bilo v Vetrinju ogromno. Domobransko vodstvo in še bolj domobranska propaganda (skupaj z Mlakarjem) pa šteje tri do štiri tisoč civilistov kot domobranci. Seveda pa tri- do petdnevno sodelovanje pri umiku domobranske vojske vsekakor ne zadošča za pridobitev statusa domobranca in še manj raznih nalepk, ki so vezane na to vojsko, kot na primer kolaboracionisti, izdajalci itd. Po vrnitvi v Jugoslavijo je bila ta kategorija ujetnikov v glavnem izpuščena, če so preživeli dvojnemesečno ujetništvo, kjer je pomrlo ogromno ljudi zaradi boleznih in slabega ravnanja.

V *Vetrinjski tragediji* (str. 48 in 53) piše: »S to odredbo feldmaršala Alexandra so bili rešeni ne samo Slovenci v Vetrinju, ki jih je bilo okrog 6000, ampak tudi vsi Jugoslovani (...). Po odhodu zadnjega transporta so prišli v taborišče angleški častniki (...) Slovenskih domobrancev je bilo v taborišču takrat na stotine, delno tudi v uniformah (...).« K temu številu rešenih slovenskih civilistov in domobrancev je treba dodati še tisoč drugih beguncev, ki so se med tem časom razbežali. Na podlagi tovrstne poštevanke prodanih duš pridemo torej do zaključka, da je bilo vrnjenih »manj kot« 7000 domobrancev, kar trdi tudi dr. Josip Godnič (Mlakar, *Slovensko domobranstvo*, str. 512). Kar zadeva število vrnjenih, je treba povedati tudi, da Britanci niso šteli vojakov, ampak kamione in na podlagi števila vozil prišli do številke 8263. Ker so se pri štetju motili za vsaj 20 odstotkov, pridemo torej ponovno do številke »manj kot« 7000. Po Mlakarju naj bi se spisek vrnjenih domobrancev izgubil (str. 512) in se še zmeraj nadeja priti do »poimenskih spiskov«. V *Vetrinjski tragediji* piše: »Tretji in edini izvod, ki nam bi mogel ohraniti imena vseh vrnjenih vojakov SNV iz Vetrinja, pa je dal polkovnik Mirko Bitenc v sredo, 31. maja 1945, sežgati.«

Število pobitih domobrancev:

Vseskozi po vojni se je govorilo o 3000 do 5000 pobitih domobrancih (že omenjeno Leničevo pismo). Šele z nastopom »demokracije« v Sloveniji se prvotno število pobitih domobrancev podvoji, v nekaterih primerih pa kar potroji. Tako je Mlakar prišel do zaključka (str. 522): »Poimenski sezname za po vojni pobite domobranci in ostale domače uniformirane nasprotnike partizanstva se približujejo številu 13.000. Ta številka je tri- do štirikrat večja od tistih, ki so se pojavljale takoj po vojni in ki so nedvomno znatno bliže zgodovinski resnici. Število pobitih domobrancev je namreč tesno povezano s politiko domobranskega vodstva v tujini. Tako kot partizanska stran ni želela govoriti o pobjah, to je o svojih napakah, tako tudi domobranci nekaj časa niso govorili o množičnosti pobjev. Še kar dobro desetletje po vojni so iskreno upali (in si prizadevali tudi z orožjem) na padec Titovega režima in so zatorej morali prikrivati lastne izgube v medvojnem in povojnem boju za oblast. Knjiga *Vetrinjska tragedija*, ki je bila izdana leta 1960, govori o 15.000 pobitih protikomunističnih borcih. Seveda so v to šteti tudi Srbi in Hrvati, kar je jasno razvidno iz skice, ki je priložena k besedilu (8000 pobitih v Kočevju, medtem ko vsi domobranci trdijo, da je bilo tam pobitih 3000 do 4000 domobrancev in najverjetneje zgolj 2000). Med nekdanjimi domobranci je izstopal hotelir Vinko Levstik, ki je že konec 60. let navezal zelo tesno (!) sodelovanje z jugoslovanskimi oblastmi (državno varnostjo, Udba). Kot se je Levstik sam rad hvalil v Sloveniji, je tudi do konca svojih dni sodeloval z ameriško obveščevalno službo CIA. V obdobju 1965-1990 se sicer govori o pobitih domobrancih, a šele po Kocbekovem intervjuju leta 1975, in sicer o več

tisoč pobitih ujetnikov, vendar pa nikoli z neko vsaj približno, okvirno številko. Po nastopu »demokracije« v Sloveniji se začno pojavljati podatki o 15.000, 10.000 in zdaj končno Mlakar piše (str. 516) o 13.000 pobitih domobrancih in »ostalih domačih uniformiranih nasprotnikih partizanstva«. Že pred Mlakarjem so se izkazali razni novinarji-propagandisti, med katerimi nedvomno izstopa osnovnošolski učitelj iz Ljubljane, ki ga je imel gospod Vinko Levstik v 90. letih na svoji redni plačilni listi (Ampak, št. 1, 2, 2004). Celotna zadeva v zvezi z domobranstvom se tako zaplete, da leta 1993 odstopi urednik *Slovenca*, ki so ga nekdanji domobranci poslali iz Argentine in je naveličan tovrstnega pokroviteljstva izjavil, da »*Slovenec* o domobrancih ne bo pisal in naj se s to tematiko ukvarjajo zgodovinarji« (*Vestnik* 1993, str. 71). Lastnik časopisa in novo uredništvo so seveda to razumeli drugače in *Slovenec*, ki bi se lahko imenoval tudi *Domobranec*, je še naprej več pozornosti posvečal domobrancem kot pa Slovincem. To je sprožilo določen odpor pri večini slovenske javnosti iz enostavnega razloga, ker je domobranstvo vezano v glavnem nad Ljubljano, Dolenjsko in Gorenjsko, po drugi strani pa politični časnik, ki se ukvarja bolj s preteklostjo kot sedanostjo, ne more imeti dolgotrajne prihodnosti. To je bil tudi eden od glavnih razlogov, da je *Slovenec* propadel in da danes slovenska desnica, zahvaljujoč predvsem domobranskim fanatikom, nima več niti lastnega dnevnika. Politična stran brez dnevnika je kakor govornik brez zvočnika in slovenska desnica je morala potrpeti vrsto let v predežji oblasti, dokler ni spoznala, da ljudi zanimajo vsakdanje tegobe, ne pa poslušanje pripovedke iz bližnje preteklosti, v katero niti sami pripovedovalci ne verjamejo.

Poleg že preminulega Levstika je glavni lutkovni mojster, ki z denarjem in navsiti manipulira del slovenske politične scene in izza kulisa podpira ogenj sovraštva v Sloveniji, še danes živeči prof. Janez Grum. In ko poznamo ta dejstva, lažje razumemo, zakaj je bila v zadnjem delu knjige (in verjetno se kaj več?) *Slovensko domobranstvo 1943-1945*, ki se nanaša na poboje, večina kritičnih pisanih in pričevanj enostavno »pozabljena«, čeprav so tako Grumu kot tudi Mlakarju dobro znana. Tovrstno propagandistično pisanje je povzročilo med starejšimi generacijami, ki so največ zajemale iz tega zastrupljenega vrela, nepopravljivo škodo.

Krivda za poboje

Mlakar, str. 510: a) »Tu Gombač polemizira z mojim prikazom zadnjega dne vračanja domobrancev iz Vetrinja predvsem v tem smislu, da domobransko vodstvo še zadnji dan ni obvestilo vseh vojakov o vračanju v Jugoslavijo, kar bi lahko izkoristili za beg in se s tem rešili smrti (...). Že večkrat omenjeni Janez Grum je Godničevo in Drčarjevo pisanje z metodo logične analize zavrnil.«

Odgovor: Poglejmo, kaj pravijo o takratnih dogodkih tisti, ki so jih doživljali na lastni koži in v maju 1945 niso imeli ne prilike in še manj časa za »metodo logične analize«. Vincenc Udovc, ki ga Mlakar »ceni kot treznega in kritičnega nekdanjega domobranca«, vendar pa tudi to ne zadošča, da bi njegov tipkopis *Rupnikov bataljon* (2002) vsaj omenil v knjigi *Slovensko domobranstvo*, piše (str. 258): »Z ozirom na to, da je nekim domobrancem že prvega dne uspelo pobegniti iz Področce in se vrniti v taborišče, kjer so ogorčeni pripovedovali o vsej zadevi, je gen. Franc Krencr reagiral tako, da je ukazal vsakega od teh privezati na odru k sramotilnemu steburu z opozorilom, da če bi imeli orožje, da bi jih dal ustreliti. Obrazložitev je bila v smislu, da se preprečijo lažne vesti in s tem panika v taborišču.«

15. decembra 2003 sem magnetofonsko posnel pogovor v prostorih *Nove slovenske zaveze* v Ljubljani z njenim tajnikom g. Stanetom Šterbenkom (tukaj dalje S. Š.), ki je popolnoma ovrgel Grum/Mlakarjevo »teorijo«, češ da so 30. maja 1945 obvestili vojaštvo o izročanju domobrancev partizanom.

S. Š.: »In 31. smo mi šli iz Vetrinja peš na Področce in brez spremstva

bi lahko šli, kamor bi hoteli iti, ker nas ni nihče spremljal.«

B. G.: »Torej ste vi 31. maja vedeli, da odhajate v Jugoslavijo?«

S. Š.: »Jaz ne in tudi moja enota s komandirjem nismo vedeli, kam gremo. Ko smo prišli na Področce, smo samo debelo gledali, ko smo zagledali partizane.«

B. G.: »Še 31. maja niste vedeli?«

S. Š.: »Tako je, nismo vedeli!«

B. G.: »Kdo je kriv, da vi tega niste vedeli?«

S. Š.: »Če tole (*Vetrinjska tragedija*) berete, je jasno. Skrivali so, skrivali so ...«

B. G.: »Kdo je skrival?«

S. Š.: »Vojaški komandanti!«
 B. G.: »Kateri vojaški komandanti?«
 S. Š.: »Dobrobranski. Mi bi bili bedaki, če bi šli domov! Verjemite mi, ljudje niso vedeli!«
 B. G.: »Kdo je kriv za poboj tistih, ki so se vrnili 31. maja, kdo je kriv za njihovo smrt?«
 S. Š.: »To je težko reči. Ne moremo sami sebi v lastno skledo pljuvati.«

B. G.: »Jaz vas razumem kot politično gibanje. Ukvarjam pa se z zgodovino in ne s politiko.«

S. Š.: »Se strinjam. Saj konec koncev so bili ti zaradi tega, če je kaj, nekaj tudi kaznovani; eni pobiti, eni so imeli zavoženo celo življenje itd. Če že govorimo, da so krivi, da tega niso povedali ljudem - zgodovinarji o tem lahko pišejo, da bomo pa mi to na spomenike pisali, tega pa spet ne.«

Dr. Tine Velikonja (»Vračanje iz Vetrinja«, pisna izjava, 4. junij 2002): »30. 5. 1945. Oficirji so se poskrili, tako štabni kot oficirji po enotah, vsa politična policija in še mnogi, vendar kaže, da vsega skupaj ne več kot 500 ljudi. Vojaki so bili sicer obveščeni, kaj se dogaja, vendar jim niso dovolj odločno rekli, da ne smejo nazaj in naj zbežijo v gozd ali se skrijejo nekje pri civilistih. Marsikdo med njimi je imel svojce, h katerim bi se lahko zatekel. Morala bi biti odločna prepoved, ne pa, da so izbiro prepustili vojakom samim. Možno je, da je preostalo vojaško vodstvo to storilo v podzavestni želji, da se samo reši. Morda so se bali, da bi ob splošnem podporu Angleži uporabili silo in jih za vsako ceno vrnili vse.«

In kaj pravi o tem *Vetrinjska tragedija* (str. 51 in 52): »Za poročila prebeglih vojakov, predvsem Tatalovića, Ljotića in koroških Slovencev, ki so prišli poročat na vojaško poveljstvo, pa je to poskrbelo, da niso zvedeli. Če so le nastale kake govornice po taborišču, jih je poveljstvo razglasilo za komunistično propagando, ne da bi se o resničnosti teh poročil prepričalo. Vsi ubežniki so se namreč javili na štabu SNV v Vetrinju, v stik z javnostjo pa povečini niso prišli, govornice o transportih v Jugoslavijo so sicer prišle tudi med domobrance. Nasproti tem govoricam pa je bil glas poveljstva, da je vse v najlepšem redu in da gredo transporti gotovo v Italijo, mnogo močnejši.«

Mlakarjev svetovalec in protagonist takratnih dogodkov Janez Grum piše v članku Marinškova pot na Področje (*Vestnik/Vocero* 1993): »In epilog k temu prizoru: kakšne štiri do pet metrov od nas je stal črnovrški župan Košir, ki sem ga spoznal v jeseni 1944, ko je s Črnega Vrha prišel v Polhov Gradec ali v Ljubljano. Ko sem v jeseni 1946 v spittalskem taborišču stopil v njegovo barako tam na vzhodnem koncu, da malo pokramljam z njim, mi je rekel tudi tole: 'Vi ste v Vetrinju vedeli, da izročajo domobrance partizanom?' Jaz na to: 'Ne, nisem vedel!' On: 'Saj sem vas sam slišal.'«

Na koncu je treba podčrtati, da so del domobranstva dejansko 30. maja obvestili o vračanju v Jugoslavijo (že omenjeno pričevanje Alojza Zrimška, ki je bil obveščen in se je vrnil 31. maja), predvsem vojake 1. polka, večine domobrancev pa niso obvestili, in to velja tako za tiste, ki so se vrnili prek Radovljice (točno devetsto štiriindevetdeset ujetnikov, po pričevanju A. Zrimška, ki je bil na vlaku), kot za tiste, ki so potovali prek Maribora (okrog 600 do 700, pričevanje neposredne priče - duhovnika Janeza Zdešarja - podpisanemu.

Spopad pri Borovljah (str. 485)

Mlakar: »Izgube partizanov, ki jih navajata Strle in tudi Silvo Grgič, niso preverjene, zato sem uporabil izraz 'kar nekaj izgub.'«

Odgovor: Kdo pa naj bi preveril izgube partizanov pri Borovljah, da bi tako postale tudi verodostojne? Pisec, ki želi dati lastnemu pisanju neko zgodovinsko težo, je poklican, da navede številčne ocene ene in druge strani in pri tem izrazi mogoče tudi svoje mnenje. Mlakar pa je v slogu najslabše propagande smrt okrog 150 partizanov (*Vetrinjska tragedija*, str. 17, med nemškimi ujetniki je bilo prav tako več deset mrtvih) pri Borovljah pospremil s dokaj neokusnim in hkrati cinično preračunljivim komentarjem: »Partizani, ki so pri tem utrpeali kar nekaj izgub.« S tovrstnim pisanjem je pisec že itak skromno raziskavo znižal na raven plehke propagande in se v znatni meri približal »zgodovinpisju«, zaradi katerega je bil »zgodovinar« Irving pred kratkim obsojen na večletno ječo na Dunaju.

»Grof« Tolstoj

Mlakar: »Ko v nadaljevanju polemizira s pisanjem grofa Nikolaja Tolstoj, je treba reči, da njegova dela uporabljam zelo malo in le kot postransko dopolnilo.«

Odgovor: Najprej je treba podčrtati, da Nikolaj Tolstoj ni nikarkršen grof, ampak zgolj navaden osnovnošolski učitelj. Da bi temu *weekend* »zgodovinarju«, ki je imel hude težave s šolo, dokler je tam sedel kot učenec, dali neko težo, so si njegovi simpatizerji in plačniki enostavno izmislili naslov »grof« in mu ga privesili na dokaj skromen življenjepis podeželskega učitelja. Vedeti je namreč treba, da je Tolstoj toliko razvpito knjigo napisal po naročilu in za denar. (*Zaveza* št. 30, str. 76-93) Prvenstven namen Tolstojevega »zgodovinpisja« je bil torej oblatiti ime Tobyja Lova (Lord Alington). Seveda vse v

Tolstojevi knjigi ni izmišljeno in predvsem priložene fotokopije dokumentov imajo nedvomno zgodovinsko vrednost. Ker je torej Tolstojevo pisanje zgolj navaden in za visoki denar (zavarovalnino) podpisani pamflet (obrekovanje), je bil pisec v zvezi s to zadevo tudi obsojen pred britanskim sodiščem na skrajno visoko denarno kazen. Tolstojeve trditve je povzela vsa za to zainteresirana propaganda in predvsem zastopniki slovenskih domobrancev so jih pošiljali na različne naslove, češ »poglejte, kaj so storili Angleži, ko bi le morali vedeti, da bodo domobrance pobili.« Po eni strani torej hude kritike na račun Angležev, ki bi (!) pač morali vedeti, kaj čaka vrnjene domobrance v Jugoslaviji, po drugi strani pa taisti kritiki - nekateri med njimi so bili vrnjeni iz Vetrinja maja 1945 - postavljajo spomenike tistim domobranskim vodjem (Basaju), ki so bili obveščeni o vračanju domobrancev v Jugoslavijo, pa niso popolnoma nič ukrenili, čeprav so bili med vrnjenimi celo dva Basajeva sinova in sorodniki drugih domobranskih vodij.

Mlakar, str. 486-487: a) »Gombač je tudi pretirano pikolovski, saj dobro ve, da če danes nekoga vprašamo, po kateri poti bo šel na Koroško, in če bo dejal, da prek Ljubelja, iz tega nikakor ne bomo skleпали, da bo šel po stari poti prek prelaza, temveč, samoumevno, skozi predor.«

Odgovor: Pot skozi predor Ljubelj je danes resda samoumevna. Temu pa ni bilo tako v maju 1945, ko velika večina ljudi ni niti vedela, da je predor zgrajen, saj je bil napol dokončan šele leta 1944. Gospodje Rožman, Rupnik starejši in njihovo ožje spremstvo so se zapeljali skozi predor 5. maja. Vojska domobrancev in več tisoč beguncev pa so se morali plaziti prek Ljubelja, ker domobranski oficirji niso bili sposobni udariti z orožjem po peščici nemških vojaških policajev, ki so še nekaj dni po kapitulaciji Nemčije zapirali prehod za slovenske begunce in svojim zaveznikom domobrancem ter spuščali skozi zgolj Nemce, in to vse dokler jih podporočnik Ljotičev, ni nekaj počil, ostali pa so se razbežali. In tu se pojavi tragična figura domobranskega majorja Friderika Lehmana, ki naj bi se (po Grum/Mlakarjevi tezi) »iz strahu pred partizanskim ujetništvom in ker ni uspeval beguncev obraniti pred napadi partizanov, tam nazadnje ustrelil«. Udovc, ki se je v tisti množici umikal, pa piše (str. 251): »Major Friderik Lehman ni uspel urediti normalnega pretoka ljudi. Bil je odgovoren, a brez moči. Da bi se te rešil, se je ustrelil.«

Lehmanov tragičen samomor je simboličen ne samo za celotno domobranstvo, ampak kar za del slovenstva. Po tistem, ko so kar več kot tisoč let živel v okviru raznih nemških (avstrijskih) oblasti in pod vplivom nemške propagande, je del slovenstva nedvomno bil ne zgolj očaran, ampak kar začaran od nemštva. Že pred aprilom 1941 je duhovnik in vodja Slovenske ljudske stranke (SLS) dr. Kulovec poromal na nemško veleposlaništvo v Beogradu z vprašanjem, kako namerava Hitler razkosati Jugoslavijo. Nekaj tednov kasneje so zastopniki (SLS) dr. Natlačen, Ivan Pucelj in dr. Gosar 12. aprila tekli v Celje prosit Nemce, naj zasedejo celotno Dravsko banovino. Vendar so Nemci odklonili vsaka pogajanja. Natlačen naj bi izjavil, da se mu ni posrečilo, »da bi ga nemška vlada priznala za slovenskega kvizlinga«. (Franc Škerl, Politični tokovi v Osvobodilni fronti in prvem letu njenega razvoja, *Zgodovinski časopis* V, 1951, str. 7-86. Citirano v BAJT, *Bermanov dosje*, str. 667). To nemštvo je del slovenstva podpiralo do groba (lastnega namreč). Ni torej naključje, da očita ljubljanskim in gorenjskim domobrancem pretirano sodelovanje z Nemci ne samo partizanska stran, ampak tudi domobranci, ki so bili na Primorskem, kateri se prav zaradi tega neradi uradno srečujejo s svojimi kolegi (to je brati, bratrance in sosedi) iz prvih dveh skupin. Kaj reči na to pripombo, ko vemo, da so nekateri najvišji domobranski oficirji (Vizjak, Drčar itd.) poskrbeti za varen umik Nemcev in istočasno zamudili z umikom lastnih družin. Nemci so se jim seveda zahvalili tako, da so jim najprej preprečili umik skozi Ljubelj na Koroško in nekaj dni za tem krepko diskreditirali pri britanskih oblasteh. In kljub vsemu temu se polkovnik (ne general!) Krener hvali Britancem, ki so jih Nemci pet let vsak dan bombardirali z neba, da so bili domobranci nemška pomožna policija. Tu se v polni luči pojavlja problematika domobranskega vodstva, ki enostavno ni vedelo, kaj si želi, razen oblasti seveda. Oblast jim je bila dobrodošla s katerimkoli zavezništvom: najprej z Italijani, kasneje z Nemci. Sredi februarja 1945 so se povezali z ljotičevci (nemške pomožne enote iz Srbije) in 21. aprila 1945 sta Leon Rupnik in škof Gregorij Rožman poslala v Zagreb spomenico (vodji ustaše Anteuju Pavelicu, nadškofu Alojziju Stepincu in predsedniku Hrvatske kmečke stranke v internaciji Vladi Mačku), kjer sta se zavzemala za ustanovitev »skupnega predstavniškega telesa, Odbora narodnega odpora Srbov, Hrvatov in Slovencev« (Željko Krušelj: »Vrijeme pomahnitale ideologije«, *Jazovka*, Zagreb, Vjesnik, posebno izdanje, 1990, str. 7).

Komaj nekaj dni po koncu vojne in brez najmanjšega namiga z britanske strani so že računali na Britance, da bi se zmagoslavno vrnili v Jugoslavijo. Teh neprestanih preskakovanj in metamorfoz je bilo enostavno preveč, da se ne bi vse skupaj nekega dne tragično izteklo. Kot to priznava celo sam dr. Andrej Gosar, ki je bil eden od protagonistov na nepartizanski strani: »Resnica je namreč (...), med vojsko, je naš katoliški tabor zabredel v smer, ki je nujno vodila v nesrečo (...). (A. Gosar, Glas vpijočega v puščavi, *Revija* 2000, št. 27/38/39, Ljubljana 1987, str. 85-135).

(Konec prihodnjic)

DR. BORIS GOMBAČ:

Še o domobranstvu (IV)

Mlakar, str. 522: »Tudi Velikonjeva ocena, da je bilo po vojni pobitih okrog 11.000 domobrancev, je za zdaj ocena. Jaz v knjigi ne navajam ‚svojih‘ števil, temveč le ocene drugih subjektov, ki so se s tem ukvarjali. Ampak Gombač kljub temu vztraja: kar je doslej ugotovil zadevni projekt na *Inštitutu za novejšo zgodovino* in kot piše Mlakar, je zanj ‚zgolj‘ propaganda. To bomo seveda še videli.«

Odgovor: Spodaj podpisani je že 24. februarja 2002 v *Družini* zapisal: »Po večletni raziskavi menim, da je najbolj verjetno število pobitih v Sloveniji v prvih šestih mesecih po ‚osvoboditvi‘ 40-50 tisoč ljudi (8000 Slovencev). Dodati je treba še pokole okrog sedemsto ljudi iz Trsta, tisoč petsto iz Gorice, več kot tisoč pripadnikov nemške manjšine na Slovenskem, več tisoč ljudi že med vojno.« K temu mojemu pisanju bi edino dodal, da je treba v število 40-50 tisoč ljudi šteti vse pobite vojne ujetnike (jugoslovanskega rodu pa tudi nemške), med katerimi je bilo visoko število ranjencev, ki so jih umikajoče se vojske enostavno prepustile njihovi usodi. V število »tisoč petsto ljudi iz Gorice« pa je zajetih tudi več sto domobrancev in ljotičevcev, ki so bili zajeti in pobiti po vojni na Goriškem in Tržaškem.

Kar pa zadeva farne spominske plošče, moram podčrtati, kar so zapisali že njihovi avtorji, to je, da so na pomnike zapisali med drugim tudi talce, ki so jih pobili Nemci, in internirance, ki so umrli v nemških taboriščih, ter celo nekdanjega bana Natlačena. Tovrstno bolj politično kot zgodovinsko obeleževanje je seveda naletelo na dokaj oster protest pri ljudeh (razbijanje plošč, tožbe itd.). Bolj pozorno preštevanje pa naj bi bilo opravljeno v knjigah *Farne plošče I, II*. Tudi glede tega popisa je najbolje, da prepustimo besedo samim avtorjem: »Celo za tiste, ki imajo med njimi (domobranci) sorodnike, knjiga ni bila mikavna. Predvsem knjige ni vzela za svojo naša politična emigracija. V Argentini niso prodali niti toliko izvodov, kolikor je prstov na eni roki. (*Farne plošče II*, str. 156). Kako bodo torej lahko pastorka, ki ga ne sprejema niti lastna družina, sprejeli šele jezni sosedje pa tudi zgodovinarji?

Kje so vse padali domobranci? Število ubitih domobrancev v obdobju od 1. maja 1945, ko so se umaknili prvi domobranci iz Primorske, pa do 1. junija, ko so bili vrnjeni domobranci iz Koroškega, je zaradi vojnih razmer nemogoče ugotoviti. Gre pa nedvomno za izredno veliko število ubitih (ne pobitih) domobrancev. Največjo kategorijo sestavljajo domobranci iz Novega mesta, ki so jih v »Ljubljani« pozabili obvestiti o umiku in je zgolj okrog 170 domobrancev uspelo priti na Koroško. Koliko jih je padlo pri (delno uspelem) umiku in kasneje pri bežanju, ni znano. To »novomeško« skupino sestavlja tudi največje število skrivačev, ki so jih enote KNOJ-a lovele vse tja do novembra 1945, ko je bila na referendumu Jugoslavija razglašena za republiko, in šele tedaj so se domobranci iz Novega mesta odločili, da odidejo v tujino. Od okrog 6500 vrnjenih (po Godničju nekaj manj kot 7000) iz Koroške se jih okrog tri četrtine iz ujetništva ni vrnilo. Treba pa je podčrtati, da med slednjimi vsi niso bili pobiti, ampak jih je ogromno umrlo bodisi zaradi žeje, lakote in še največ zaradi bolezni (tifus, dizenterija itd.). Med odpuščenimi je bilo ogromno takih, ki so prišli domov tako izčrpani in bolni, da so kmalu za tem umrli (mnogi, ker so se »prenajedli« ali pa »prenapili«, iz Grosuplje trije od 90). Več (kot) sto nekdanjih ujetnikov so pobile razne neorganizirane skupine med vračanjem iz ujetništva (Rakek 21, Grosuplje 18, Pijava Gorica 3 in še župan itd.). Mnogo je bilo tudi primerov, ko so bili že odpuščeni (in so torej po spisku živi) ponovno vpoklicani in se potem niso vrnilo. Izredno visoko število pobitih (oziroma umrlih v ujetništvu) sestavljajo razne nepartizanske (!) kategorije, ki niso bile nikoli pri domobrancih oziroma zelo kratek čas (medvojna prisilna mobilizacija, pripadniki SS, delavske pomožne enote *Todt*, pripadniki krajevni enot *Landschutz*, usluž-

benci in člani nevojaških političnih organizacij itd.). Pri poboju teh slednjih ni bilo toliko odločilno njihovo sodelovanje z nemškimi oblastmi kot premoženje, ki ga je bilo mogoče zapleniti zaradi »kolaboracije«. Podobno velja za več sto tistih moških, ki so ob koncu vojne ostali doma in so jih torej zajeli v civilnih oblekah. Posebna kategorija so mladoletniki (predvsem tisti z gimnazijo in očali!), ki so bili osovraženi kot »intelektualci« in so kot »posledica« tega bili tudi pobiti. Ogromno ljudi je pomrlo v povojnih zaporih, kjer so bili zaprti zaradi »kaznivih dejanj« (največkrat je šlo za obrekovanje) proti novim oblastem.

Koliko domobrancev (vojakov v uniformi) je bilo torej pobitih po vojni? Kot sem že zapisal, je o številu pobitih domobrancev prvič pisal v Ljubljani 21. julija in 11. avgusta 1945 že »Kostka« (verjetno psevdonim dr. Stanka Leniča, ki je bil med vojno tajnik škofa Rožmana in kasneje postal ljubljanski pomožni škof), ki je ocenil število kočevskih hrtev na 3000 (tri tisoč!) in dodatnih 1500 pobitih domobrancev pri Hrastniku. (*Vestnik/Vocero Slovenskih domobrancev in drugih domoljubov*, Buenos Aires, 1993, str. 6/7).

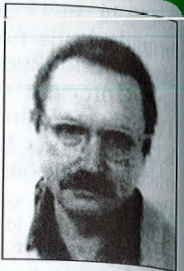
V knjigi *Slovenija 1941-1948-1952 - Tudi mi smo umrli za domovino - Zamolčani grobovi in njihove žrtve*, Ljubljana, Grosuplje 2000, piše (str. 476-478): »Komunisti so v Kočevskem rogu v smeri proti Stari Žagi pobili okoli 14.000 ujetnikov. (...) Naših fantov so tukaj pobili okoli 2000. To so izpovedali tudi komunisti sami. (...) Po pripovedovanju očitvecev je bilo v Kočevju pobitih okoli 3000 slovenskih vojakov in civilistov. Številke v teh poročilih se ujemajo. Vendar pa število 3000 ni pretirano.«

Žalostno je dejstvo, da ne samo, da dolgo časa niso vedeli, kolikšno število domobrancev je bilo pobitih, ampak so celo trdili, da so jih pokončali v Kočevskem rogu pod Krenom. Dejansko so jih pobili v Macesnovi Gorici, kar že ves čas trdi nekdanji domobranec Milan Skubic, ki je s tistega morišča zbežal. Skubic je bil dolgo časa predmet prezira s strani uradnih domobrancev in tudi njegov tipkopijski verski tednik ocenil kot neprimerne za objavo, tako kot to velja za tipkopijski Vincenca Udovca. Tovrstno krvavo preteklost (vojno in povojne poboje) so prebrodile tudi druge katoliške države (Španija, Francija, Italija, Hrvaška) in torej ni nekaj izjemnega v evropskem prostoru niti po načinu kakor tudi ne po obsegu.

Mlakar, str. 523: »Dvoje bolj verodostojnih del o zadevnem dogajanju v Italiji pa sta napisala zgodovinarja Hans Woller ter Romano Canosa in oba enjajeta, da so po vojni v rdečih in manj rdečih trikotnikih (v Italiji) pobili največ 15.000 ljudi.«

Odgovor: Ni mi znano, kaj piše Canosa, vendar pa so Wollerjeve številke precej višje od tistih, ki bi jih rad bralcem *Svobodne misli* podtaknil Mlakar. Nemški raziskovalec, ki se je v svoji raziskavi naslonil zgolj na dokumente italijanske policije, bolnišnic in mrtvašnic, je prišel do zaključka, da je bilo po 25. aprilu 1945 pobitih 12.060 ljudi, 6027 pa jih je bilo umorjenih še v letu 1946 (Hans Woller, *I conti con il fascismo. L'epurazione in Italia 1943-1948*, Milano, Mulino, 1997). Ferruccio Paris, ki je bil predsednik odporniškega gibanja in prvi predsednik vlade v pofašistični Italiji, je trdil, da se števila pobitih po vojni giblje okrog 30.000 ljudi. (Silvio Bertoldi, »Dopoguerra - I giorni della vendetta«, *Corriere della Sera*, 15. november 1997, str. 31).

Število umrlih ujetnikov je sledeče: od približno 1.300.000 italijanskih vojnih ujetnikov v raznih ujetništvih: 3000 mrtvih od 41.200 ujetnikov v francoskem ujetništvu; od 400.000 ujetnikov v britanskem oziroma 125.000 v ameriških taboriščih je pomrlo najmanj 10.000 italijanskih vojakov. Iz britanskega taborišča so jih začeli spuščati šele po podpisu mirovnega sporazuma 10. februarja 1947. V nemškem ujetništvu je umrlo 13.298 vojakov, ki so naleteli na mine,

ko so jih vozili iz Egejskega in Jonskega morja, 6500 so jih pobili Nemci po bitki na otoku Cefaloniji septembra 1943, iz nemških koncentracijskih taborišč se ni vrnilo okrog 40.000 vojnih ujetnikov od skupno 600.000 odpeljanih v Nemčijo in na ozemlja pod nemško zasedbo. Zadnji ujetniki iz nemških taborišč so se vrnili avgusta/septembra 1945. (Giorgio Rochat: »Le perdite italiane nella seconda guerra mondiale«, *Storia militare*, december 1995, str. 51-55). Od 60.000 italijanskih vojnih ujetnikov v Sovjetski zvezi se jih je samo 10.030 vrnilo v Italijo. (Emilio Vio, »Odisea nella steppa«, *Storia Illustrata*, april 1987, str. 61). Zadnji srečneži so se vrnili iz sovjetskega ujetništva februarja 1954 in med njimi tudi en vojaški kurat.

Domobranci pa so po svoji kategoriji (prisilno mobilizirane pomožne enote zasedbenih sil) še najbolj podobni vojakom Italijanske socialne republike. Več kot petdeset tisoč teh vojakov je padlo v ameriško ujetništvo in med temi jih je bilo več kot trideset tisoč zaprtih v koncentracijskem taborišču Coltano/Piza. Med temi ameriški ujetniki jih je pomrlo več kot tisoč bodisi zaradi slabe prehrane, mučenja ali pretepanja. Med ujetniki v Pizi je bil tudi Ezra Pound, eden največjih ameriških pesnikov XX. stoletja, ki je vso vojno delal propagando za fašizem. Takoj po vojni so ga Američani šest mesecev držali na cementu, pokritem s katranirano lepenko. Leta 1946 so ga prepeljali v Ameriko in ga zaprli do leta 1958 v umobolnico. To isto leto se je vrnil v Italijo, kjer je umrl leta 1970, ne da bi se kdaj odpovedal svojemu medvojnemu sodelovanju s fašizmom. Italija je zaradi vojne izgubila okrog 500.000 ljudi (450.000 moških in 50.000 žensk). V to število je zajetih, po *Vsdržavnem združenju žrtev vojne*, tudi okrog 40.000 vojakov, umrlih za posledicami vojne po tistem, ko so se vrnili domov (Rochat, str. 51). V italijanske izgube ni zajetih vsaj del padlih in umrlih na ozemljih, ki jih je Italija izgubila z mirovnim pogodbo (Primorska, Istra, kolonije itd.); če upoštevamo torej število 500.000 umrlih in padlih, pridemo do zaključka, da je Italija v obdobju 1940-1945 izgubila zaradi vojne nekaj več kot 1 odstotek lastnega prebivalstva. K temu številu je treba prišteti še nadaljnjih več sto tisoč ljudi, ki so umrli za posledicami vojne, ko so bili doma (splošna izčrpanost, tuberkuloza, tifus itd.). V primeru Slovenije pa to slednjo kategorijo mrtvih tako partizanska Zveza borcev kot domobranska Nova slovenska zaveza šteje za (lastne) žrtve vojne.

Če primerjamo te številke s človeškimi žrtvami v Sloveniji, moramo najprej zapisati, kar je povedal Mlakar o raziskavi, ki jo je opravil skupaj s tovariši na Inštitutu za novejšo zgodovino v Ljubljani: »Po zaslugi odličnega hrvaškega raziskovalca Vladimirja Žerjavca, ki se je še pred več kot 20 leti začel ukvarjati s popisom teh žrtev na prostoru nekdanje Jugoslavije, njihovo analizo in sestavo, smo imeli kar dobro izhodišče za našo raziskavo« (*Znanost* 8. aprila 2002). Po zaključkih Žerjavca, ki jih v določeni meri sprejema tudi podpisani, pa naj bi (!) bile človeške izgube v Sloveniji sledeče: padli partizanski borci 12.000; žrtve vojne 9.000; vaške straže, domobranci in nupartizanska stran 9000, prisilno mobilizirani 2000, v celoti Slovenci 32.000 in poleg tega še 1000 Nemcev, kar zneso skupaj 33.000 ljudi in okrog 6000 Slovencev in 1000 Judov v tujini. Po podatkih istega avtorja je okrog 1000 Slovencev umrlo v Črni gori, 2000 na Hrvaškem in 1000 na Kosovu, kar pomeni 36.000 Slovencev v Jugoslaviji in 6000 v tujini. Po ocenah Žerjavca naj bi v na novo pripojenih krajih (Primorska) umrlo kar 10.000 ljudi. (Žerjavč, *Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu*, Zagreb, 1989, str. 110-111). Iz sklepnega poročila o projektu *Žrtve druge svetovne vojne in zaradi nje na Slovenskem* pa izhaja nekaj bistveno drugega. Tako so številke od Žerjavčevega »dobrega izhodišča« 52.000 žrtev narastle na kar 64.448 žrtev, kar je seveda preveč, da bi bilo verodostojno. Ne samo izsledki te raziskave, ampak celotna ustanova, v kateri je bilo štetje opravljeno, je - zaradi prevelikega političnega sožitja s prejšnjim režimom - za spodaj podpisane neverodostojna.

Mlakar: »V komentarju k mojemu poskusu iskanja odgovora, zakaj je prav v Sloveniji (Jugoslaviji) prišlo do tako radikalnega poveljnega obračuna, pisec spet ponudi tezo o zaroti domobranskega in političnega vodstva, ki je v dogovoru z britanskimi in partizanskimi

oblastmi vrnilo domobrancelce v domovino, kjer so jih bile jugoslovanske oblasti tako rekoč, prosto po Gombaču, prisiljene pobiti.«

Odgovor: Po tistem, ko je Mlakar skozi vso knjigo oblatil vrsto popolnoma nedolžnih oseb (polkovnika Peterlina, Ljotiča mlajšega, posadko na Sv. Urhu itd.), je tudi spodaj podpisanega doletela »čast«, da je bil predmet Mlakarjevega obrekovanja. V vsakem primeru pa raje vidim, da me ta pisec poskuša oblatiti, kot pa, da bi me imel za »kritičnega in objektivnega«, kot je ocenil svojega svetovalca in pobijalca na ljubljanskem podeželju Janeza Gruma. Eiletz v delu *Moje domobranstvo in pregnanstvo* (str. 180, spremna beseda B. Mlakar) piše: »Moram priznati, da pri vsej tragiki nisem bil presenečen nad novico o pobojih, saj sem bil prepričan o njihovi neizogibnosti. Spominjam se, da od mojega pobega s transporta naprej nisem imel niti najmanjšega dvoma o tem, da ne bodo komunisti fizično uničili domobranskih ujetnikov, saj je bil to njihov cilj, povsem nujna in dosledna poteza v celotni revolucionarni logiki.« V delu *Domobranstvo na Primorskem* pa je Mlakar zapisal (povzetek v italijščini, str. 244): »Vsekakor vsem ni uspelo zbežati: tisti iz Tolmina in Trsta so bili pravično kaznovani. Tako z osvoboditvijo in priključitvijo primorskih Slovencev k domovini se je zaključilo tudi to sramotno, čeprav nepomembno poglavje slovenske zgodovine, o katerem so ostali zgolj grenki spomini.« Kar zadeva »tezo« o zaroti domobranskega in političnega vodstva, ki je v dogovoru z britanskimi in partizanskimi oblastmi vrnilo domobrancelce v domovino, je najbolje, da preberemo domnevo Mlakarja, ki je bila objavljena pred mojo kritiko v *Svobodni misli* v maju 2005. Na novinarjevo vprašanje: »Nenavadno, navadne vojake pobijejo v breznih, kolege oficirje pošljejo na vislice ali na dolge zaporne kazni. - Tajni sodelavec partizanov?« B. Mlakar odgovarja: »To se sliši logično. Čeprav so v fondu sodnega procesa pričevanja kmetov, kako je dobrohotno postopal z njimi. Problem pa je v tem, da za druge obsojene takih pričevanj niso upoštevali.« (*Mladina*, 1. december 2003)

Da je prišlo do nekega sodelovanja med domobranskimi oficirji in novo jugoslovansko oblastjo, mogoče zgolj po juniju 1945, je jasno razvidno iz obsodbe načelnika domobranskega generalštaba polkovnika Milka Vizjaka. Slednji se je leta 1946 prostovoljno vrnil v Ljubljano, kjer je bil kasneje glavna obremenilna priča proti Levu Rupniku, ki je bil obsojen na smrt. Vizjak je bil obsojen na 20 let zopora, od katerih je dokaj mirno predsedel dobrih sedem let in kasneje je bil izpuščen. Nepomembno je vprašanje, ali je Vizjak že v Vetrinju, maja 1945, sodeloval z jugoslovanskimi (partizanskimi) oblastmi (najverjetneje ne!), je pa s svojim ravnanjem (ni pa edini!) v znatni meri kriv za to, da domobrancelci niso obvestili o vračanju v Jugoslavijo, in s tem tudi (skupaj z drugimi oficirji) soodgovoren za tragedijo pobitih kot tudi tistih, ki so ostali prizadeti vse življenje - tako domobrancelci kot njihovih svojev.

Mlakar: »V Gombačevem spremnem besedilu je še nekaj cvetk in nelogičnosti. Še najbolj zanimiv podatek pa je seveda trditev, da je prvi predsednik slovenskega parlamenta konec maja 1945 na železniški postaji v Pliberku predanim domobrancelcem pobiral ure!«

Odgovor: Sedaj, ko mu je g. Vitomir Gros, nekdanji poslanec in dolgoletni kranjski župan, potrdil v *Svobodni misli* tisto, kar je bilo že večkrat v javnosti povedano in napisano, ne da bi temu zainteresirani oporekal, si lahko Mlakar svoj komentar zatakne v venec cvetk in nelogičnosti, ki ga je naslovil *Slovensko domobranstvo 1943-1945*.

Na koncu teh razmišljanj o domobranstvu, drugi svetovni vojni in Mlakarjevem pisanju, v katere sem vložil (v različnih obdobjih od leta 1975 pa do 2005) več kot dve leti poglobljenih raziskav, z njimi povezanih stroškov in predvsem potrpljenja, bi se želel zahvaliti vsem tistim, ki so mi pri tem delu pomagali. To so: Silvo Grgič, Vitomir Gros, Ivan Kriznar, Vladimir Ljotič, Vladimir Kavčič, Stane Klep, Franc Perme, Ivan Pirnat, Hardvik Pirnovar, Franc (Rade) Repič, Lojze Skok, Primož Slapar (France Šetar), Stane Štrbenk, Janko Tišler, Vera Trampuž Zavavlav, Vincenc Udovč, dr. Tine Velikonja, Zdenko Zavavlav, Janez Zdešar, Zoran Zorič in Alojzij Zrimšek.

Konec ■